

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM BÖLCSÉSZET-ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR

**A posztszovjet térség népei és kultúrái a lengyel tényirodalom
tükrében**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Készítette: **Németh Orsolya**

2018.

Irodalomtudományi Doktori Iskola

Szlavisztika Műhely

A doktori iskola vezetője: **Dr. Hargittay Emil DSc, egyetemi tanár**

Témavezető: **dr. habil. Pálfalvi Lajos, intézetvezető egyetemi
docens**

I. A kutatás előzményei, problémafelvetés

Lengyelországban az elmúlt lassan három évtizedben igen nagy teret hódított az úgynevezett tény- vagy riportirodalom. A műfaj évszázadok óta mindig is létezett Lengyelországban, azonban a rendszerváltást követően nagy fordulat figyelhető meg benne, illetve ekkorra datálható e non-fiction műfaj óriási népszerűségének kezdete is. Ennek egyik oka, hogy a kommunizmus bukása után újra szabad volt bármit leírni, így a riportter-írók előtt hatalmas terek nyíltak a témákat illetően, a másik ok pedig, hogy a televízió és az internet térhódítása miatt lejárt a gyors sajtóriportok ideje, és a riportter-íróknak azt kell megmutatniuk, amit már nem mutatnak meg a tudósítók mikrofonjai és kamerái. Ezzel párhuzamosan a rendszerváltást követően Lengyelországban nagy lett az érdeklődés egyrészt saját múltjuk, lengyeliségük, másrészt a volt Szovjetunió népei és kulturái iránt – a tényirodalom mint műfaj pedig mindkét téma bemutatására kiválóan alkalmas.

A volt Szovjetunió utódállamairól azonban általában igen keveset tud akár a lengyel, akár a magyar, akár az európai átlagember, ezt a hiányt igyekeznek pótolni a lengyel tényirodalmi művek, és ez keltette fel az érdeklődésemet tényirodalmi kutatásaim kezdetén. Mikor elkezdtem a témával foglalkozni, az volt a jellemző, hogy több a távolabbi, „ egzotikusabb” országokkal, vidékekkel foglalkozó riportirodalmi mű, a szomszédos országok (Ukrajna, Fehéroroszország) elég kevésbé voltak reprezentálva. Az elmúlt néhány év történései okán (ukrajnai háború) azonban egyre több ilyen mű is született, ez a tény arra is rámutat, hogy a riportirodalom

Lengyelországban jelenleg az egyik legdinamikusabban fejlődő műfaj.

Továbbá, amennyiben birodalomnak tekintjük a volt Szovjetuniót és a széthullása után létrejött Orosz Föderációt, felvetődik a kérdés, hogy a birodalmiság, a birodalmi tudat hogyan, milyen mértékben él tovább az egyes utódállamokban. Ezzel pedig szorosan összefügg a posztkolonialista elmélet, illetve annak alkalmazása a Szovjetunió és volt tagköztársaságai viszonyára. Ezért mindenekelőtt tanulmányoztam a különböző orosz birodalomelméleteket, valamint a klasszikus és a szovjet típusú kolonialitást és posztkolonialitást.

Irodalmi kiindulópontnak Ryszard Kapuściński *A Birodalom* című riportját használtam, mivel ez az a mű, amely még utoljára egyben láttatja a volt Szovjetuniót. Ezt követően azt vizsgáltam, hogyan mutatják be a volt Birodalmat azok a riporterek-írók, akik még az egész területtel foglalkoznak (Krystyna Kurczab-Redlich, Jacek Hugo-Bader, Waław Radziwinowicz). A továbbiakban pedig nagyobb területekre bontva mutattam be a volt Szovjetunió népeit és kultúráit. Ezek a következők: az Észak- és a Dél-Kaukázus (Wojciech Jagielski, Wojciech Górecki, Krystyna Kurczab-Redlich, Małgorzata Nocuń és Andrzej Brzeziecki riportjai alapján), Szibéria (Piotr Milewski, Andrzej Dybczak és Michał Książek művei tartoznak ide), Ukrajna és Fehéroroszország (Grzegorz Szymanik, Igor T. Miecik, Paweł Pieniążek, Małgorzata Nocuń és Andrzej Brzeziecki tényirodalmi művei).

II. Módszertan

A dolgozat megírásához a témában íródott lengyel tényirodalmi műveket tekintettem elsődleges forrásnak. Hozzá kell azonban tennem, hogy a rendelkezésre álló riportkötetek nagy mennyisége okán nem állt módomban valamennyi művet vizsgálni, ezért az egyes fejezetekhez (az egyes térségek bemutatásához) kiválasztottam azokat a riportokat, amelyeket a leginkább relevánsnak tartottam az adott témában. A válogatás így szükségszerűen valamelyest szubjektív, a kimaradt tényirodalmi művek ugyanakkor lehetőséget kínálnak a téma további kutatására.

Ezenkívül különböző elméleti és történelmi munkákat használtam fel a riportkötetekben szereplő tények, események hátterének megvilágításához. A lengyel riportirodalom műfaji és történelmi bemutatásához mindenekelőtt a Mariusz Szczygieł szerkesztette háromkötetes lengyel tényirodalmi antológiát használtam. Az orosz birodalomelméletek ismertetéséhez leginkább Andrzej Nowak lengyel történész professzor tanulmányaira hivatkoztam. A posztkoloniális elméletet illetően a téma „klasszikusain” (Edward W. Said, Homi K. Bhabha, Gayatri Spivak, Leela Gandhi) túl felhasználtam azon eszmetörténészek, írók műveit is, akik a posztkolonialitás szovjet változatával foglalkoznak (Ewa M. Thompson, Mikola Rjabcsuk, Ihar Babkou, Dariusz Skórczewski, David Chioni Moore). Ezenkívül egyes esetekben adta magát a lehetőség, hogy a vizsgált riportköteteket széles körben ismert, klasszikus irodalmi művekkel állítsam párhuzamba. Ennek következtében a dolgozat nem tekinthető tisztán

irodalomtudományinak, sokkal inkább interdiszciplináris jelleget ölt, mivel elengedhetetlen hozzá a kulturális, történelmi, szociológiai és eszmetörténeti háttérismeret.

A tényirodalmi művek vizsgálatakor leginkább azt emeltem ki, hogy azok alapján mennyire figyelhető meg a birodalmiság, annak maradványa vagy a birodalmi nagyság iránti vágy az egyes népek esetében. Illetve, hogy mennyiben beszélhetünk (poszt)koloniális viszonyról az adott utódállam és nép és Oroszország (Moszkva) viszonyában. Emellett annak bemutatására is törekedtem, hogy milyen képet alakítanak ki a lengyel riporter-írók ezekről a legtöbbször ismeretlen, egzotikusnak tekintett országokról, népekről, kultúrákról, és hogy ezzel a képpel hogyan képesek lerombolni azokat a negatív sztereotípiákat, melyeket az orosz birodalmi narratíva alakított ki az itt élőkről. Ennek bemutatása érdekében külön vizsgáлом, hogy milyen pozícióban helyezkednek el az egyes szerzők és az aktuális narrátorok e művekben.

III. Új eredmények

A dolgozat gyakorlatilag hiánypótló műnek tekinthető, mivel eddig nem látott napvilágot olyan szakirodalmi mű Magyarországon, amely képet ad a lengyel tényirodalomról, amely jelenleg Lengyelország egyik legdinamikusabban fejlődő és legnépszerűbb műfaja.

Egyrészt itt került először feldolgozásra a lengyel riport műfaja és története, legalábbis történetének legfontosabb momentumai. Másrészt a dolgozat azzal, hogy – a lengyel riportirodalomra támaszkodva – bemutatja a volt Szovjetunió népeit

és kultúráit, rávilágít arra, hogy mennyiféle nép lakja azt a hatalmas területet, és nem lehet ezeket tekintve általánosítani és egységesen oroszoknak tekinteni őket (mint ahogy a szovjet ember, a homo sovieticus sem tudott kifejlődni). Ezeket a különböző népcsoportokat eddig leginkább az orosz irodalom klasszikusaiból lehetett ismerni, ahol a birodalmi felsőbbrendűség vezérelte szerzők igen negatív képet festettek róluk, a lengyel riportok, és így az ezeket feldolgozó értekezés viszont árnyaltabb, objektívebb képet fest róluk. Továbbá elsőként vizsgálja a birodalmiság, birodalmi tudat szempontjából ezeket az országokat és a Moszkvához fűződő viszonyukat.

Ezenkívül magyar viszonylatban (magyar szerzőtől) eddig alig született olyan publikáció, amely a posztkolonializmus szovjet vagy kelet-közép-európai változatát, a posztkoloniális elmélet e viszonyban való alkalmazását és annak adekvátságát vizsgálja. A dolgozat összegyűjti, összehasonlítja azokat az elméleti munkákat, melyeknek ez áll a középpontjában.

IV. A disszertáció témakörében megjelent publikációk

„Csak erős idegzetűeknek” (Jacek Hugo-Bader: Fehér láz, Kolimai napló) = Szláv TeXtus, 2014.07.04.

A lengyel riport az új skandináv krimi? = Könyves Magazin, 2015/1, ISSN 2063-2614, 53-56

Szülőházánk, Közép-Európa = Világtalanul? Világirodalom-kritika Magyarországon, Szerk.: ZELEI Dávid, FISZ-Jelenkor, 2015., ISBN 978-963-7043-68-0, 409-414.

Kapuściński után. A lengyel riport a XXI. században = Párhuzamok, történetek. Tanulmányok a kortárs közép-európai regényről, szerk.: HORVÁTH Csaba, PAPP Ágnes Klára, TÖRÖK Lajos, L'Harmattan, 2016., ISBN 978-963-414-160-0, 153-159.

Kiadás alatt

A Birodalom a kóbor kutya perspektívájából, a Károli Gáspár Református Egyetem *Test-identitás-történelem* című konferenciájának tanulmánykötetében, szerk: HORVÁTH Csaba, PAPP Ágnes Klára

Fikció nélkül – Csecsenföld és a lengyel tényirodalom a Károli Gáspár Református Egyetem *Valóság és módszer* című konferenciájának tanulmánykötetében, szerk.: HORVÁTH Csaba, PAPP Ágnes Klára